

Krótki wstęp do historii sztuki nowoczesnej

Autor tekstu: **Mateusz Kukla**

Niniejszy artykuł stanowi pobieżne streszczenie procesu kształtowania się nowoczesnej sztuki. Pisząc go miałem na celu przede wszystkim opisanie barier, które przełamywała, a które ograniczały ją od stuleci, chciałem wykazać jej rewolucyjność oraz niebywałe zmiany jej treści, formy i roli w społeczeństwie, jakie miały miejsce w ciągu ostatniego półtorawiecza. Co prawda nie jest to dokładne, naukowe opracowanie tematu, ale myślę że może on pomóc nawet osobom niezwiązanym ze światem sztuki, poznać wagę tej przemiany, a co za tym idzie, ułatwić jej zrozumienie.

Koniec XIX wieku

Tak jak w historii ciężko jest wskazać początek starożytności czy epoki nowożytnej, tak samo ciężko jest jednoznacznie określić kiedy zaczęła kształtować się sztuka nowoczesna. Ogólnie, za początek modernizmu w sztukach plastycznych, uznaje się wystąpienia realistów i impresjonistów w II połowie XIX wieku. W owym czasie, na oficjalnych salonach, niepodzielnie panowała sztuka akademicka. Hołdowała ona wypracowanym od dziesięcioleci, na uczelniach, kanonom piękna, pilnowała tradycyjnych kompozycji i poprawności przedstawień, niechętnie patrzyła na nowości.

Akademizm ściśle stosował się do ustalonych wymogów odbiorców i mecenasów. Do ulubionych, powtarzanych nieustannie, tematów należały motywy mitologiczne i historyczne, a także mniej wzniosłe pejzaże i martwe natury, prezentowane zawsze według tych samych reguł. Konserwatywnie broniąc swoich zasad i dogmatów z czasem skazywał się on na odcinanie od problemów współczesności i zamykanie się w swoim świecie. Stawał się coraz pustszy i wtórny, zaczął stanowić formę kiczu dla arystokracji, doczekał się nawet pejoratywnego miana sztuki "pompierskiej" (od francuskiej nazwy odświętnego, strażackiego hełmu, często pojawiającego się na obrazach epoki).

Akademie dbając o wysoki poziom sztuki tłamsiły indywidualności. Co prawda już wcześniej byli artyści, którzy starali się wyłamywać z ich dyktatury, byli to głównie romantycy pokroju Delacroix czy Gericault, jednak zdecydowanie przeciwstawiły się im dopiero omówione poniżej ugrupowania.

Zarówno realizm jak i impresjonizm miały swoje podłoże w ówczesnym postępie naukowym i społecznym. Były owocem fermentu umysłowego, ich początkowo niewielkie bunt, z czasem spowodowały lawinę, która w XX wieku całkowicie zmieniła pojęcie sztuki.

Realisci przedstawiali na swoich obrazach zarówno chłopów, robotników czy biedotę miejską poruszając temat ich ciężkiej pracy i trudów życia, jak i mieszczaństwo w ich codziennych czynnościach, podczas prostych rozrywk. Pokazując świat bez upiększeń, malując prostytutki i pijaków, obrazy realistów często były oskarżane o trywialność i schlebienie prostactwu. Tego typu dzieła nie mogły zostać zaakceptowane przez skostniałych akademików. Dzieła Courbety czy Maneta nieustannie wywoływały skandale i ostre fale oburzenia także pośród konserwatywnego mieszczaństwa. Poniżej jedno z takich obrazoburczych dzieł, "Śniadanie na trawie" Eduarda Maneta.

Pomimo rewolucyjnego usposobienia niektórych realistów, bardziej brzemienne w skutki okazał późniejszy impresjonizm. Istotnym bodźcem do jego powstania okazało się tutaj wynalezienie fotografii. Artyści niejako czuli się zwolnieni z obowiązku utrwalania na płótnie rzeczywistości i zaczęli twórczo ją przekształcać, wiedzieli, że konkurencja z coraz lepszymi aparatami fotograficznymi jest pozbawiona sensu.

O ile w przypadku realistów, krytykę budziła warstwa tematyczna płócien, o tyle u impresjonistów, skupiała się ona na sposobie malowania. W ich dziełach nowością było korzystanie ze zdobyczy ówczesnej optyki. Chodzi tu mianowicie o traktowanie widzianego obrazu jako zespołu różnokolorowych punktów które dopiero trafiając do oka i łącząc się na siatkówce, nabierają konkretnych kształtów. Wychodząc z tych założeń starali się oni nakładać farby niewielkimi pociągnięciami pędzla i używać wyłącznie barw widma światła słonecznego. Impresjoniści jako pierwsi zaczęli stosować fotograficzne kadry oraz eksperymentować z kolorem.

Te nowatorskie elementy (a także zarzuty o szkiełkowść i niedopracowanie) powodowały nieustanne odrzucanie tych artystów przez oficjalny salon. Pomimo to, wciąż szli oni raz obroną ścieżką, nierzadko doświadczając pogardy, cierpiąc biedę i samotność. Budowali oni nowy, niezależny świat sztuki, tworząc podwaliny pod kolejne przemiany. Ważnym wydarzeniem, zarówno

dla realistów, jak i impresjonistów było powstanie "salonu odrzuconych" w 1863, który niektórzy uważają za początek wolnej sztuki.

To właśnie impresjonizm zainspirował, pod koniec XIX wieku artystów zwanych postimpresjonistami, takich jak np. Cezanne, którego uważa się za prekursora kubizmu, czy Van Gogh i Gauguin, skłaniających się w stronę ekspresjonizmu i symbolizmu. W ich płótnach możemy zauważyć jak poprzez różnorakie deformacje rzeczywistości starali się oni lepiej wyrazić swoje stany emocjonalne czy też przekazać jakieś symboliczne, duchowe treści. W swoich dziełach zaczęli oni posługiwać się karykaturą, a kolor wiązać z jego ładunkiem emocjonalnym, stosując go według uczuć, jakie wzbudzał, a nie jakim był widziany w naturze.

Inną drogę obrali puentyliści, którzy doprowadzili naukowe idee impresjonizmu do ostateczności tworząc obrazy z malutkich kropek, przypominających piksele we współczesnych monitorach. Obok prezentowany jest obraz jednego z czołowych przedstawicieli tego kierunku, Georges'a Seurata.

Do działań tych artystów także początkowo podchodzono niechętnie, jednak z czasem, coraz wyraźniej było widać, że przyszłość sztuki należy do nowatorskiej awangardy, a nie do sztywnego akademizmu.

Początek XX wieku

Na przełomie wieków i na początku wieku XX, pośród artystycznej bohemy, nowe kierunki artystyczne powstawały i znikły jeden po drugim. Artyści uwiedzeni urokiem wolności, przełamywali dawne ograniczenia, nieustannie wprowadzając coś nowego. I tak z protoekspresjonizmu zrodził się, stawiający na dekoracyjność, fowizm, prezentujący świat w bogatej, kontrastowej gamie barw, wzbogaconej ornamentyką.

Wspomniany już wcześniej kubizm eksperymentował z rysunkiem i sposobem ukazywania bryły. Warto tutaj też wspomnieć, że kubiści jako pierwsi zaczęli stosować collage (poprzez naklejanie na obraz np. starych gazet). A niektórzy z nich, jak np. Picasso łączyli malarstwo z rzeźbą, zmniejszając dystans pomiędzy tymi dziedzinami.

W 1909 we Włoszech założona została grupa futurystów skupiających się na oddaniu w sztuce ruchu i dynamizmu nowego, technicznego świata. Artyści ci, całkowicie odrzucając przeszłość na rzecz postępu, oficjalnie wypowiedzieli wojnę tradycyjnej sztuce, a część z nich próbowała nawet podpalić Luwr.

Z drugiej strony, wielu artystów tej epoki kierowało swoją uwagę ku przeszłości, wzorując się na prymitywnej sztuce indiańskiej i afrykańskiej, poszukiwali w niej uniwersalnych, odwiecznych środków wyrazu.

Istotną rolę w procesie kształtowania się nowej sztuki odegrał także abstrakcjonizm. Abstrakcja jako taka towarzyszyła człowiekowi od zarania dziejów (np. w formie ornamentów) jednak dopiero w 1910 roku pojawiła się ona jako świadome zerwanie z jakimkolwiek odwzorowywaniem rzeczywistości. Abstrakcyjni zaczęli używać abstrakcyjnych środków wyrazu (figur geometrycznych) do ukazywania abstrakcyjnych idei, przykładem może tu być sugestywne przedstawienie rosyjskiej rewolucji w dziele "Czerwonym klinem uderz w białych" autorstwa El Lissitzky'ego.

Przełamywanie barier artystycznego wyrazu nabrało rozpędu za sprawą działalności dadaistów, którzy niejako zainspirowani przez bezsens I wojny światowej zaczęli tworzyć sztukę pozbawioną sensu. Poddali oni głębokiej krytyce samą istotę sztuki i pragnąc się jej przeciwstawić, paradoksalnie przyczynili się do jej rozwoju. Znacząco zaczęli wychodzić poza tradycyjne malarstwo i rzeźbę, stosując nieartystyczne materiały jak np. kartony, deski czy tworzywa sztuczne. Rozwinęli sztukę kolażu i przenieśli ją na grunt rzeźby, często stosowali też fotomontaż. Stworzyli eksperymentalny teatr, łączyli malarstwo z poezją i muzyką.

Szczególne zasługi w tej destrukcji sztuki odegrał Marcel Duchamp. Oskarżał on malarstwo o iluzoryczność, że oddziałuje jedynie na zmysł wzroku, a nie na intelekt. Ostatecznie całkowicie je odrzucił i zaczął używać tzw. *ready-mades* (przedmiotów gotowych). Przykładem tego typu działań może być wystawienie w galerii przemocowanego do taboretu koła rowerowego, które oglądający mógł swobodnie wprowadzić w ruch. Stanowiło to rodzaj ośmieszenia wszelakich prób oddania ruchu w sztuce.

Dadaizm, jak każdy ruch nihilistyczny, trwał bardzo krótko. W okresie międzywojennym dużą popularnością cieszył się, wyrastający z niego, surrealizm, który jakoby rehabilitował jego przypadkowość i nieład. Odwoływał się on do rozpowszechnionej wówczas teorii podświadomości Zygmunta Freuda. Używając rysunku automatycznego i przypadkowych skojarzeń, surrealiści starali się dotrzeć do ukrytych warstw umysłu będących poza kontrolą świadomości. Wzorem dadaistów tworzyli także bezużyteczne przedmioty, które stanowiły odzwierciedlenie ich sennych wizji (jak np. filiżanka do herbaty pokryta futrem). Zajmowali się też kręceniem, pełnych ukrytych symboli filmów (np. *Pies andaluzyjski* Salvadora Dali).

W tamtych czasach wszystkie powyższe działania były absolutnie bezprecedensowe i rewolucyjne, a okres ten doczekał się później nazwy pierwszej awangardy.

Druga połowa XX wieku

Już po pierwszej wojnie światowej centrum kulturalnym świata przestawała być zrujnowana i targana konfliktami Europa, a stolica sztuki przenosiła się z Paryża do Nowego Jorku. Druga wojna światowa przyspieszyła ten proces, a jego przypieczętowanie stanowiło powstanie na amerykańskim gruncie nowego kierunku — abstrakcji ekspresyjnej. Ruch ten był próbą odreagowania koszmarnych przeżyć związanych z wojną, miał poprzez ślad pędzla i kolor wyrażać głębokie przeżycia emocjonalne, cierpienia i duchowe uniesienia artysty. Sposoby wyrażenia uczuć poprzez nieskoordynowany i niezaplanowany sposób malowania, nawiązywały do surrealistycznego automatyzmu. Przestawało być ważne, co artysta maluje, ale jak to robi, zaczęto większą uwagę przykładac do jego niepowtarzalnego gestu i tego, co czuł podczas malowania. Zdjęcie obok przedstawia Jacksona Pollocka w trakcie pracy twórczej, która nabierała wówczas formy magicznego rytuału.

Lata 60. to okres królowania pop-artu, był to czas, kiedy sztuka, dotychczas stroniąca od kiczu i masowej produkcji, zaczęła czerpać z nich całymi garściami. Pomimo iż kierunek ten powstał w Anglii, na stałe związał się z Ameryką, gdzie reklama, sztuka masowa i konsumpcja święciły największe tryumfy. Pop-artowcy starali się wyśmiać i skrytykować sztuczność, wtórność i tandetność tego świata, tworząc gigantyczne, plastikowe hamburgery, czy seryjnie "produkując" dzieła sztuki.

Kolejnym ważnym zwrotem w sposobie prezentowania sztuki było powstanie ruchu zwanego konceptualizmem. Był on najradykałniejszym owocem, zapoczątkowanego już wcześniej, procesu dematerializacji i intelektualizacji sztuki. Artyści tego kierunku za swój cel stawiali sobie sprowadzenie tego, co chcą wyrazić do czystych idei, w które nie ingeruje żadne rzemiosło artystyczne. Podobnie jak w ekspresyjnej abstrakcji, konceptualiści przykładali większą uwagę do czynności tworzenia niż do materialnych rezultatów swoich działań, z tym, że zamiast do emocji, odwoływali się do procesu myślowego i sfery intelektualnej człowieka.

Owocem tego typu pojmowania idei sztuki, było wyrażanie swoich zamysłów poprzez prezentowanie szkiców i tablic przedstawiających jedynie pomysły dzieł sztuki. Nową formą wyrazu były też happeningi i performance (sztuka akcji), utrwalane na filmach i fotografiach. Do wyrażenia swoich idei konceptualiści, wzorem Marcela Duchampa, często też korzystali z gotowych przedmiotów, przykładem takiego dzieła są prezentowane niżej "Trzy krzesła" Josepha Kosutha. Jest to rodzaj intelektualnej gry, zestawienie przedmiotu, jego zdjęcia i definicji prowokujące odbiorcę do metafizycznego zastanowienia się nad istotą przedmiotów i tego jak je odbiera.

Podobnie jak po powstaniu sztuki abstrakcyjnej, niektórzy artyści tego kierunku wróżyli niechybny zmierzch sztuki figuratywnej, podobnie niektórzy konceptualiści uważali całą dotychczasową sztukę za relikwyt przeszłości. Jednak zarówno w pierwszym, jaki i w drugim przypadku prognozy te oczywiście się nie sprawdziły, a jedną z reakcji na konceptualizm i jego odrzucenie znaczenia zdolności technicznych, było powstanie pod koniec lat 60. kierunku zwanego hiperrealizmem.

Powyższa fotografia prezentuje przykład obrazu wykonanego w duchu tego kierunku. Hiperrealiści malowali ze zdjęć, używając głównie farb akrylowych, misternie dbali o oddanie każdego szczegółu. Wymagało to od nich dużego nakładu pracy, ale ich obrazy spokojnie mogły konkurować w jakości oddania rzeczywistości z wielkoformatowymi fotografiami. Mimo iż kierunek ten cieszył się dużą popularnością na przełomie lat 60. i 70., szybko ją stracił, ze względu na brak głębszego przekazu, ładunku emocjonalnego tudzież intelektualnego.

Jak widać w powyższym, bardzo skróconym omówieniu tego zagadnienia, sztuka jest wciąż żywą i ciągle zmieniającą się częścią naszej kultury, a w ciągu ostatnich stu lat całkowicie zmieniła swe oblicze, diametralnie odróżniając się od wszystkiego, czego człowiek dokonał wcześniej w tej dziedzinie. Na tej drodze pełno było niepewnych dróg, nagłych zwrotów i ślepych zaułków, jednak z pewnością nie jest to jeszcze koniec ewolucji nowoczesnych środków wyrazu. Wystarczy tutaj wspomnieć o możliwościach filmu, nie jako dokumentacji działań artystycznych ale tzw. wideo-art, czy multimedialnych dziełach sztuki, tworzonych za pomocą komputerów.

Ze względu na krótką formę i obszerną ilość materiału, byłem zmuszony pominąć w tym artykule wielu ważnych artystów i ciekawych ruchów, a także opuścić zagadnienia architektury. Starłem skupić się jedynie na najbardziej przełomowych i najistotniejszych, według mnie, przykładach najlepiej obrazujących ten skomplikowany proces.

Bibliografia:

- Jean Paul Couchoud, *Sztuka Francuska II*, Warszawa 1981
- Barbara Osińska, *Sztuka i czas*, Warszawa 2005
- Urszula Czartoryska, *Od pop-artu do sztuki konceptualnej*, Warszawa 1973

Źródło fotografii: <http://commons.wikimedia.org>

Mateusz Kukla

Ur. 1989. Absolwent Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych w Nowym Wiśniczu

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 07-07-2009)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6661>)

Contents Copyright © 2000-2009 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2009 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl